

דתישכונע

הסתר פני הגאולה

איתמר ורהפטיג

מצדיק את הרעות שנמצאו לו, ואומר: "וְאֲנִי הִסְתֵּר אֶסְתִּיר...". זו היא אותה הסתרה הנזכרת קודם לכן בפסוק י (והסתרתני פני), שמעוררת את העם לשוב בתשובה.

אך לפי זה יש להסביר מה מוסיפה לנו הכפילות בכתוב? ועוד, לפי זה התורה אינה מגיבה על מחשבת העם.

לרמב"ן יש שיטה אחרת:

וטעם "ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-להי בקרבי" איננו וידוי גמור כענין "והתודו את עונם", אבל הוא הרהור וחרטה, שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם. וטעם "ואנכי הסתר אסתיר פני" – פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לא-להים ועל כי אין א-להיהם בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ז, וכענין שאמר (יר' ב:לה) "הֲנִי נִשְׁפֵּט אוֹתָךְ עַל אֲמַרְךָ לֹא חָטָאתִי". ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ז יסתיר עוד פנים מהם, לא כמסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתר פני הגאולה, ויעמדו בהבטחת פני רחמיו (וי' כו:מד) "וְאִף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאָרֶץ אֲבִיבָהֶם לֹא מֵאֶסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים" וגו' עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה, כמו שנזכר למעלה (ל:ב) "וְשִׁבַּת עַד ה' אֶל-לִהְיֶךָ" וגו'.

כלומר, ההסתר הראשון יביא רק להתחלה של תהליך התשובה, אבל ההסתרה השנייה, לאחר התחלת הגאולה, היא הסתרה אחרת; היא הסתר פני הגאולה,³ עד שיוסיפו עוד חרטה ויהא וידוי גמור ותשובה שלמה, ובעקבותיה הגאולה.

בהקשר זה אנו נכנסים לשאלה, האם הגאולה אכן תלויה בתשובה. שאלה זו העסיקה את חז"ל (סנהדרין צז ע"א), ראשונים ואחרונים, ולא נוכל לדון בה כאן. נתייחס בקצרה רק לשיטת הרמב"ן, שלכאורה יש סתירה בדבריו.

בפירושו לויקרא כו:טז הוא אומר על הברית של פרשת "כי תבוא": "אבל הברית שבמשנה תורה ירמז לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו. כי

לאחר שהקב"ה אומר למשה כי עם ישראל יר את הברית (דב' לא:טז), הכתוב ממשיך (פס' יז): "וְחָרָה אָפִי בּוֹ בַיּוֹם הַהוּא וְעִזְבֹתִים וְהִסְתַּרְתִּי פְנֵי מַהֵם וְהָיָה לְאָכַל וּמִצָּאָהוּ רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱ-לֹהֵי בְקִרְבִּי מִצָּאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה". רש"י מסביר: "והסתרתני פני – כמו שאיני רואה אותם". משמע, שההסתר יביא להרהורי תשובה; עם ישראל יבין כי הצרות אירעו בגלל שעזב את ה'. אבל פסוק יח ממשיך: "וְאֲנִי הִסְתֵּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַיּוֹם הַהוּא עַל כֹּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

וקשה, הרי הקב"ה כבר הסתיר פניו, ועם ישראל התעורר לתשובה, ומה פשר ההסתרה הנוספת?

כמה תשובות לתמיהה:

ספורנו מפרש:

אעלים עיני חמלתי מהם כבלתי רואה בצרתם. "על כי אין א-להי בקרבי מצאוני הרעות" – בשביל שסילק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו, ובחשבם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה. "ואנכי הסתר אסתיר פני מהם – לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם, כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינתי מצויה שם כאמרם ז"ל (מגילה, פרק בני העיר) בכל מקום שגלו וכו' (מגילה כט ע"א), אבל אסתיר פני מהצילם.

ההסתר הראשון פירושו, כי בימי הגלות אעלים עיני מהם כבלתי רואה צרתם, ואז בני ישראל יחשבו כי סילקתי שכינתי מהם, ולכן אין טעם להתפלל ואף לא לחזור בתשובה. כלומר יחשבו שההסתר מורה כי הקב"ה עזב אותנו.¹ ולפי זה ההמשך: "ואנכי הסתר אסתיר" בא לומר שלא עזבתי אותם, כי בכל מקום שכינתי בתוכם, אבל אסתיר פני מלהצילם.² ואם כן הקב"ה מצפה לחזרה בתשובה.

שמעתי הסבר מקורי אחר (מפי מר צבי פרח): הכתוב "וְאֲנִי הִסְתֵּר אֶסְתִּיר"... אינו דבר התורה אלא המשך דברי העם: "ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-להי בקרבי... כלומר, העם

* הרב ד"ר איתמר ורהפטיג, בית הספר למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן (גימלאי); מכון צומת, אלון שבות (מעורכי "תחומין"); מכון "משפטי ארץ", עפרה.

1 השוו יחזקאל כ:א ורש"י שם.

2 ואולי כפל הלשון בא לרמוז להסתר ההסתרה, כי לא בינו משמעות ההסתר, ויצטרכו לרדת לעומקו.

3 השוו לדברי הרמב"ם, הלכות מלכים יב, ב: "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו".

בספר הגאולה שם (עמ' רסט ואילך), וכך, כנראה, יהיה גם בתקופת בית שלישי.

יישום לימינו

בסוף פרשת "האזינו" הרמב"ן מתפעל מקיום חזון התורה והנביאים, וזו לשונו (לב:מ):

ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד, ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו, עליו השלום.

קשה להבין ממה התפעל. מלבד קיום העונשים, ראה הרמב"ן גם את קיום הפסוק "וְשָׁמְמוּ עֲלֶיךָ אֲיִבִיכֶם" (ויק' כו:לב), כפי שהוא מציין בסוף פרשת "בחקתי".

לו היה חי בימינו לא היה קץ להתפעלותו מקיום חזון הנביאים.

אבל אנו רשאים להתפעל מחזון הרמב"ן עצמו. מתוך צרות הגלות התעורר העם לשוב לציון. אפשר שזה פשר ההסתר הראשון והלקח שנלמד ממנו. "וְאָמַר בְּיָוֶם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱ-לֹהֵי בְּקָרְבִי" (דב' לא:ז).⁷ אבל עדיין לא שב העם בתשובה שלמה. אנו בשלב של ההסתר השני: הסתר פני הגאולה.⁸ העם במבוכה, קרוע ותוהה מה הלאה לאחר הקמת המדינה. ואולי התשובה באה מיד אחרי הסתר זה: "וְעֵתָה כָּתְבוּ לְכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת..." (דב' לא:ט), לכתוב ולהפנים את התורה מתוך שירה. וב"ה שירה יש בקרבנו. עם ישראל שר באופנים שונים, ואנו מייחלים ומאמינים כי תהיה זו שירה של תורה שתביא לגאולה שלמה.⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parashaz>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 ועיין בשו"ת "ישועות מלכו" (לר"י מקוטנא) יו"ד סי' סו: "בעיקר המצוה שאינו אלא הירושה והמצוה... אין ספק שהיא העליה לארץ ישראל מצוה גדולה, כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה, הן באנשים פחותי ערך הן בבינוניים הן בישרים בלבותם, קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה".

8 הרעיון שהגאולה באה בהדרגה כשהיא משולבת בתשובה מופיע בכמה מקורות, והאריך בזה הרב צבי יהודה קוק, במאמרו: "לבריורה של הליכת גאולתנו", בספרו: **נתיבות ישראל**, עמ' 196.

9 וראו עוד את מאמר הדור של הרא"ה קוק על מרידה רוחנית שתבטא את החזרה בתשובה. פורסם בספר **חזון הגאולה עמ' קמב**.

הסתכלנו תחילה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה".

וכן ב"ספר הגאולה" (כתבי הרמב"ן, הוצאת מוסד הרב קוק, ח"א עמ' רסז) הוא כותב: "אבל בברית השני (בפרשת "כי תבוא") הסתכלנו וראינו כי לא נזכר שם קץ וקצבה לאורך הגלות הזו, ושהוא תלוי בתשובה בכל התורה כולה".⁴

אולם ב"ספר הגאולה" (ח"א עמ' רעז), לאחר שהביא את המחלוקת בין ר' אליעזר ור' יהושע בשאלת התשובה כתנאי לגאולה הוא כותב:

רצה החכם (רבי יהושע) לומר כי העניין מותנה בתשובה ותלוי ביראה ועבודה, אך יש לו זמן קצוב שלא יארך יותר, כי כבר הגיע תור ובא עת קיבול שכר מקצת מצוות שעשו ישראל וקבלתם התורה ושמור עיקרי הדת, עם היותם חוטאים במקצת מצוותיה אך אינם פורקים עולה מעליהם, יבחר האלוהים בם לזכות הקודמים מהם, כאשר עשה בצאתם ממצרים, עם היותם ערום ועריה מכל זכות ומכל מצווה.

משמע, שבבוא העת יצבור עם ישראל מספיק זכויות שמצדיקות את גאולתו, גם ללא תשובה.

וכן בפירושו לדברים לב:מ, לאחר שהוכיח כי שירת "האזינו" מדברת על הגאולה העתידית, הוא כותב:

והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל, ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה, אבל לא ישיבת זכרנו, וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה, ויכפר על חטאתינו למען שמו. אם כן, השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין.⁵

נראה שהרמב"ן עצמו מיישב את הסתירה. שכן, בספר הגאולה (עמ' רסג), לאחר שהוא דוחה בתוקף את האפשרות שהקב"ה יעזוב אותנו, הוא אומר: "ולא נכרת הברית אשר בינינו ובין אלקינו בקבלת תורתנו על התנאי הזה, רק תלה הדבר לעולם בשובנו, ובמקומות טרם שובנו בזכרון וברחמנות, כענין שהזכרתי, וזכרתי את בריתי יעקב".

כלומר, התורה עצמה תולה לעיתים את הגאולה בתשובה, ולעיתים לא.⁶

נראה שגם בענייננו, אכן אין הגאולה תלויה בתשובה, ובכל מצב לא יעזוב ה' אותנו, בניגוד למחשבת המינים-הנוצרים. אך למעשה, התורה רומזת שאת תהליך הגאולה תלויה בתשובה; מתוך הצרות עם ישראל יתעורר בשלבים לתשובה מלאה. כך היה בבית שני, כפי שהרמב"ן כותב

4 הרב חיים דרוקמן עסק הרבה בפשר שיטת הרמב"ן, בספרו **קמעא קמעא**.

5 הכוונה לנוצרים שאמרו כי הקב"ה החליף את ישראל בהם.

6 ואף באותה פרשה הנזכרת לעיל, בה תלה הגאולה בתשובה, הוא אומר כי בפרשה הסמוכה (נצבים) בא תיאור של גאולה "שלמה מעולה", וכן כתב ב"ספר הגאולה" שם, עמ' רסז.